

Марія ЧЕРВАТЮК

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ

Розглянуто напрями впливу державної фінансової політики на розвиток малого бізнесу, а також законодавчі і реальні умови збалансування економічних інтересів малого бізнесу, його фінансова підтримка з боку держави. Запропоновано конкретні пропозиції в цьому напрямку і визначено перспективи подальших наукових досліджень.

Сучасна державна фінансова політика спрямована на створення економічних умов ресурсного забезпечення суб'єктів господарювання, які повинні забезпечити їх самоокупність та самофінансування. Саме дієвість Податкового кодексу та нової редакції Бюджетного кодексу спрямовані на формування системи фінансових відносин, здатних значно мінімізувати централізовану дію держави в реальному секторі економіки, посилити цілеспрямовану державну підтримку малого бізнесу як реальної форми організації діяльності дрібного виробника в умовах ринкового господарювання.

З огляду на законодавчі зміни щодо формування сприятливих економічних умов господарювання, рівень реалізації чинної державної фінансової політики та оцінки їх впливу на економічний розвиток суб'єктів господарювання, надання рекомендацій стосовно їх дієвості є завжди актуальними питаннями як в науковому колі, так і в практичній площині.

Проблемам формування фінансового потенціалу малих підприємств, удосконалення розвитку їх фінансових відносин, зменшення фінансової участі держави у цих процесах, формування ефективної державної фінансової політики присвячено наукові

праці М. Білик, Л. Буряка, І. Зятковського, М. Коробова, М. Крупки, А. Куліша, А. Поддєрьогіна, А. Павліковського, О. Терещенка, А. Шеремета та багатьох інших науковців.

У наукових здобутках неодноразово звертається увага на необхідність посилення децентралізації управління фінансовими потоками суб'єктів господарювання, на проведення уніфікації процесу оподаткування, розширення економічної ініціативи. Проте ринкові умови господарювання потребують постійного пошуку раціональних інструментів збалансування економічних інтересів суб'єктів господарювання і держави щодо виконання ними суспільних зобов'язань.

Метою статті є подальший науковий пошук вдосконалення напрямків впливу державної фінансової політики на розвиток малого бізнесу як складової реального сектору економіки ринкового господарювання.

Сьогодні в Україні склалися такі економічні умови, що організація діяльності суб'єктів господарювання прагне до переходу на якісно новий ринковий рівень. Це пояснюється тим, що відбувається не просто зміна вже існуючих характерних рис діяльності, а виникають нові її якості, породжені новими обставинами. Саме завдяки таким трансформаційним змінам відбува-

ється процес реституції й розвитку малого бізнесу як “рефлексу економічних відносин” нового типу [1, 37].

З погляду наукового пізнання, еволюційні зміни взаємовідносин між людьми стали поштовхом до розширення теоретичних досліджень, спрямованих на обґрунтування об’єктивності ведення суспільної діяльності, формування системи джерел її забезпечення, які лягають в основу правильної і цілеспрямованої побудови механізму функціонування малого бізнесу.

Малий бізнес є особливим сектором економіки, що ведеться сукупністю малих підприємств і є специфічною суспільною формою організації дрібного виробництва в ринкових умовах господарювання.

Без сумніву, розвиток малого бізнесу є одним із перспективних факторів створення конкурентного ринкового середовища і відіграє визначальну роль у реалізації завдань соціально спрямованої ринкової економіки. Проте його підтримка з боку держави неможлива без виваженої державної фінансової політики.

Ринкові умови господарювання не тільки обумовлюють засади державної фінансової політики, а й зумовлюють пошук якісно нових інструментів її впливу на розвиток підприємництва. Адже “кожна господарська модель має свої корені, свої організаційні механізми, соціально-економічну основу, тобто свою шкалу координат, тісно пов’язану з ідеологією життя” [2, 25].

У науковому дослідженні впливу державної фінансової політики на розвиток малого бізнесу важливим є не лише оцінка його реального фінансового стану в системі національної економіки, а й встановлення закономірностей фінансових факторів, що сформували його.

Як відомо, держава за своїм призначенням – специфічна форма організації суспільства. Її виникнення стало резуль-

татом вищого рівня розвитку економічних відносин між людьми в процесі суспільної діяльності. Системний характер економічних відносин віддзеркалює потреби й інтереси населення країни, а вартісний розподіл результатів їх суспільної діяльності опосередковують фінансові відносини. Вони розвиваються в середовищі формування, розподілу і використання вартості виробленого суспільного продукту. Тому фінансові відносини, що виникають між суб’єктами господарювання і державою, є суттю вартісного забезпечення суспільних потреб.

Тому домінуюча роль держави, що мала місце в розвитку фінансових відносин суб’єктів господарювання, негативно вплинула на формування фінансового забезпечення їх діяльності, оскільки глобальність рис власності на результати суспільної діяльності виявилися з розвитком товарно-грошових відносин і їх категорій (товар, його вартість, ціна, гроші, фінанси), а не з створенням держави.

Об’єктивні взаємовідносини, що виникають між суб’єктами господарювання в процесі суспільної діяльності та органами влади – суть об’єктивного зв’язку суспільних потреб і суспільних інтересів. Таким чином, перед фінансовою наукою і практикою постає надзвичайно важливе завдання – обґрунтувати, розробити і впровадити якісно нові підходи щодо впливу державної фінансової політики на розвиток суб’єктів підприємництва як первинного середовища створення вартості суспільного продукту. У його вирішенні варто виокремити два аспекти:

- визначення методологічних засад розвитку фінансових відносин в системі суб’єктів ринкового господарювання і держави;

- розробка конкретних механізмів реалізації поставлених завдань у практиці формування фінансових умов розвитку малого бізнесу як провідної ланки системи суб’єктів підприємництва ринкового господарювання.

Щодо методологічних засад розвитку фінансових відносин в системі суб'єктів ринкового господарювання і держави, то їх межі чітко окреслені Конституцією України, де всі суб'єкти права власності рівні перед законом (ст. 13). Принципове значення мають положення про право на підприємницьку діяльність, захист конкуренції у підприємницькій діяльності, обмеження монополізму, право приватної власності, яке є непорушним (ст. 41), [3, 26]. Вихідні конституційні засади підприємництва знайшли свій розвиток у чинному Господарському кодексі України, в Законі України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" [4], положення якого визначають основні напрями державної політики та нові механізми державної підтримки малого і середнього підприємництва в Україні.

Нині організаційне забезпечення становлення і розвитку малого підприємництва здійснюється центральними органами виконавчої влади, спеціально уповноваженими органами, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування.

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, який безпосередньо бере участь у формуванні та реалізації державної фінансової політики у сфері розвитку та підтримки малого підприємництва, є Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, який сформовано Указом Президента України 30 березня 2012 р. Відповідні структурні підрозділи, які реалізують державну фінансову політику щодо підтримки малого підприємництва на місцях, утворюються в місцевих державних адміністраціях та органах місцевого самоврядування. Організаційне забезпечення має велике значення для становлення та розвитку малого бізнесу, але визначальна роль у цьому процесі належить правовому забезпеченню.

Таким чином, сьогодні створено відповідні правові, економічні й організаційні умови для розвитку малого бізнесу, проте в практичному втіленні їхні дії обмежені. Хоч децентралізація влади закріпила основи функціонування самостійних і незалежних суб'єктів господарювання, що повинні виконувати належним чином не тільки виробничі функції, а й суспільні, все ж механізм формування фінансового забезпечення реалізації згаданих функцій не відрегульований відповідним чином.

Як відомо, в країнах із розвинутою ринковою економікою частка підприємств малого бізнесу сягає понад 90% усіх підприємств. В Україні згаданий показник у 2011 р. становив 93,7% проти 92,9% у 2010 р. (без урахування діяльності банків, фермерських господарств і бюджетних установ) [9]. Проте внаслідок руйнівного впливу кризових явищ 2008–2009 рр. частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції залишається досить малою (табл. 1).

За підсумками досліджуваного періоду, кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення в Україні з 75 одиниць у 2009 р. скоротилась до 63 одиниці у 2010 р. та до 70 одиниць у 2011 р. [9]. Найбільше падіння згаданого показника припадало на 2010 р. (зменшення на 16% порівняно з 2009 р.). У 2011 р. хоч спостерігається значне зростання кількості малих підприємств на 10 тис. наявного населення порівняно з 2010 р. (на 7 одиниць або на 12,6%), однак щодо 2009 р. темпи їх створення уповільнені на 6,7%. Водночас варто звернути увагу, що частка збиткових підприємств у загальній їх кількості зменшилася. Відповідно частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг у 2011 р. порівняно з 2009 р. зростала. Це свідчить про те, що малий бізнес є гнучким і динамічним елементом у структурі підприємництва і швидко реагує та адаптується.

тується до непередбачених ринкових умов господарювання (табл. 2).

За показниками табл. 2, частка малих підприємств до загальної кількості підприємств за видами економічної діяльності у 2011 р. дуже висока. Однак частка обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) підприємств становить лише 17,6%, що свідчить про певні недоліки в організації їх діяльності, оскільки частка малих підприємств, які одержали збиток, сягає 35,0% [6]. Це пояснюється тим, що у структурі зайнятості за видами економічної діяльності малі підприємства домінують у сфері послуг і торгівлі. Таке явище є відображенням тих диспропорцій, що мають місце в сфері обігу та в грошово-кредитній політиці.

На сучасному етапі реальний сектор економіки вимагає великого за обсягом початкового капіталу і не забезпечує швидку віддачу вкладених коштів, що обмежує участь малих підприємств у цій сфері господарювання. Як свідчить світова практика, в ринкових умовах господарювання технологічні та економічні риси діяльності малих підприємств потребують кооперації з великими і середніми підприємствами. В національній економіці ця особливість збережена на досить низькому рівні. Тому продукція малих підприємств України у 2011 р. формує лише 7% вартості ВВП, проти 50–60% у промислово розвинутих країнах [6].

Показники загального обсягу реалізації продукції малих підприємств за видами еко-

Таблиця 1

Динаміка розвитку малих підприємств України

Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Кількість підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	75	63	70
Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах, осіб	2152,0	2073,6	2074,8
Кількість найманих працівників на малих підприємствах, осіб	2067,8	1992,5	2021,9
Частка найманих працівників на малих підприємствах у загальній кількості найманих працівників на підприємствах – суб'єктах підприємництва, %	25,3	26,9	28,5
Частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг, %	16,7	15,8	17,6
Частка збиткових підприємств у загальній кількості малих підприємств, %	39,9	41,4	35,0

Таблиця 2

Показники діяльності суб'єктів підприємництва України за їх розмірами в 2011 р. (у відсотках до загальної кількості підприємств за видами економічної діяльності)

Показники	Підприємства:		
	великі	середні	малі
Кількість підприємств за видами економічної діяльності	0,7	7,7	91,6
Фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності:			
– підприємства, які одержали прибуток	70,8	76,6	67,6
– підприємства, які зазнали збитків	29,2	23,4	32,4
Кількість найманих працівників на підприємствах	28,4	43,1	28,5
Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) підприємств за видами економічної діяльності	49,3	33,1	17,6

номічної діяльності упродовж 2009–2011 рр. свідчать про низку негативних явищ, які накопичилися в його середовищі (табл. 3).

Аналогічний стан діяльності малих підприємств сформований на місцевому рівні (табл. 4). Це пояснюється тим, що організація місцевого малого бізнесу проводиться непослідовно, без урахування економічної спеціалізації адміністративно-територіаль-

ної одиниці, рівня її ресурсного потенціалу та географічного розміщення.

Так, оцінка виконання програм розвитку підприємств малого бізнесу в Чернівецькій області за 2009–2011 рр. свідчить про тенденцію зростання його кількісних показників, проте, темпи й абсолютні показники, незважаючи на їх динамізм, залишаються ще на недостатньому рівні та продовжують

Таблиця 3

Динаміка структурних показників загального обсягу реалізованої продукції малих підприємств за видами економічної діяльності

(у % до загального обсягу реалізації продукції підприємствами України)

Вид економічної діяльності	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	15,9	16,8	15,7
Промисловість	5,2	4,4	3,7
Будівництво	41,4	35,9	34,2
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	23,0	20,0	28,5
Діяльність готелів та ресторанів	32,2	30,9	31,4
Діяльність транспорту та зв'язку	10,1	10,1	10,6
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	7,4	4,9	5,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	28,3	25,2	26,8
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	24,1	29,8	25,6

Таблиця 4

Основні показники діяльності малих підприємств у Чернівецькій області

Показники	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість малих підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення	58	51	57	54	38
Кількість малих підприємств у відсотку до загальної кількості підприємств в цілому	94,9	94,3	95,3	95,7	94,0
Кількість зайнятих на малих підприємствах, тис. осіб	30,5	29,5	29,0	28,1	25,6
% до попереднього року	x	97,0	98,3	97,0	91,1
відсотків до кількості зайнятих на підприємствах	38,2	39,1	40,7	42,3	4,5
відсотків до кількості населення у працездатному віці	5,4	5,2	5,1	4,9	4,6
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах відповідних років (без ПДВ та акцизу), млн. грн.	3232,3	3420,2	3016,5	3409,4	3959,4
% до обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) підприємств	32,7	28,7	28,6	33,0	31,4
Валові інвестиції в основний капітал, тис. грн.	369819,2	262722,1	217642,0	189679,8	195800,8

відставати за кількістю малих підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення від середнього показника по Україні.

У Чернівецькій області, станом на 01.01.2012 р., надавали інформаційну та фінансову підтримку малому бізнесу 2 бізнес-центри, 1 бізнес-інкубатор, 10 фондів підтримки підприємництва, 17 кредитних спілок, 1 лізинговий центр, 1 інноваційний фонд, 7 аудиторських фірм, 2 інвестиційні компанії, 20 інформаційно-консультаційних установ, 50 громадських об'єднань суб'єктів підприємництва.

Як відомо, державна підтримка розвитку малого бізнесу на місцевому рівні здійснюється в межах упровадження регіональних і місцевих програм відповідно до Закону України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" [4]. Однак наявність ресурсного забезпечення виконання зазначених програм на практиці обмежена (табл.5).

Як свідчать показники табл. 5, обсяг ресурсного забезпечення Регіональної програми розвитку малого підприємництва у 2012 р. порівняно з 2011 р. зростає як з Державного бюджету України, так і з місцевого, проте рівень виконання запланованих показників є низьким. На нашу думку, чинна практика державної підтримки розвитку малого бізнесу згубна для нього, оскільки навіть незначні обсяги суспільного фінансування

витрат приватного сектору господарювання породжують диспропорції в конкурентному середовищі ринкового господарювання.

Ретроспективний аналіз підтверджує, що малий бізнес може забезпечувати найбільш перспективний напрямок структурного реформування національної економіки при постійному державному регулюванні його економічних умов [7]. Нині питання щодо надання малим підприємствам фінансової, інформаційної й освітньої допомоги користуються надмірною увагою. Багато суперечностей виникло з приводу змін податкового законодавства щодо діяльності суб'єктів малого бізнесу. Вони знайшли широке висвітлення як в науковому колі [10], так і в дискусіях з приводу організації діяльності малих підприємств.

На нашу думку, в Україні виникла нагальна потреба у забезпеченні державної підтримки розвитку малого бізнесу, однак фінансове забезпечення умов господарювання повинно бути основним завданням суб'єктів господарювання.

Аналіз стану малого бізнесу за 2009–2011 рр. свідчить, що в його внутрішньому середовищі домінують чинники, що відтворюють сталі негативні процеси: розлад і порушення порядку системи та трудомісткість саморозвитку.

З огляду на мету нашої статті, можна надати наступні рекомендації першочерго-

Таблиця 5

Ресурсне забезпечення Регіональної програми розвитку малого підприємництва у Чернівецькій області на 2011–2012 рр., тис. грн.

Обсяг коштів, які пропонувалося залучити на виконання програми	Етапи виконання програми		Рівень фактичного виконання програми за 2011 р.
	2011 р.	2012 р.	
Обсяг ресурсів, всього, в тому числі:	1744,1	1890,5	85,4
з Державного бюджету	1122,1	1388,0	100
з фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття	1122,1	1388,0	100
з обласного бюджету	622,0	502,5	85,4

вих заходів впливу державної фінансової політики щодо ліквідації неефективної підтримки та визначення головних напрямків розвитку малого підприємництва.

Насамперед, необхідно посилити інформаційне забезпечення малих підприємств і спростити їх доступ до необхідної інформації шляхом створення систематизованої автоматизованої бази даних за аналогією нині діючої в банківській системі. Це буде сприяти систематизації інформації щодо норм чинного законодавства України; інформаційно-аналітичних матеріалів розвитку підприємництва по регіонах, ціновій ситуації, регуляторної політики, наявних банківських установ і кредитних спілок із переліком їх послуг у сфері кредитування суб'єктів малого бізнесу.

Згубною була практика компенсації з місцевих (обласного, районного, міського) бюджетів відсотків за користування банківськими кредитами, фінансування інноваційної діяльності. Ми обґрунтовуємо свою думку тим, що малий бізнес є приватною формою власності, тому будь-яка допомога бюджетними ресурсами не стимулює його до рентабельної діяльності, а, навпаки, породжує пасивність. Особливо це стосується інноваційної діяльності, оскільки малий бізнес за рахунок своєї гнучкості повинен розвиватися тільки на основі інноваційних розробок, що буде забезпечувати попит на їх продукцію. Що стосується відсотків за користування банківськими кредитами, то, на нашу думку, це є зобов'язання власної підприємницької діяльності, тому вони не повинні перекладатися тягарем на суспільство, а виконуватися тільки суб'єктом малого бізнесу. Для мінімізації виробничо-фінансових ризиків малого бізнесу варто посилити страхування їх видів діяльності.

Необхідно посилити контроль за результативністю наданої адресної державної допомоги на розвиток малого бізнесу.

На сьогодні відсутні статистичні показники звітності про діяльність тих малих підприємств, що організовувалися за рахунок отримання державної допомоги при представленні бізнес-плану, звітність про працевлаштування безробітних, які пройшли перепідготовку та підвищення кваліфікації за рахунок бюджетних коштів і працюють на малих підприємствах більше одного року.

Суб'єкти малого бізнесу повинні бути укомплектовані підготовленими фахівцями, які вміють скористатися гнучкістю, здатністю малого бізнесу швидко пристосовуватися до зовнішніх і внутрішніх умов господарювання.

Сьогодні ринкове господарювання потребує чіткої кооперації великих, середніх і малих підприємств за видами діяльності, що дасть змогу впроваджувати інноваційні науково-технологічні розробки, сприятиме зміцненню експериментальної бази для проведення прикладних досліджень.

Таким чином, державна фінансова політика як частина економічної політики країни повинна бути спрямована на розвиток та формування механізму державного регулювання і координації підприємницької діяльності, зберігаючи забезпечення конституційно закріпленої свободи підприємства. Подальші дослідження мають стосуватися оцінки факторів, які перешкоджають розвитку й успішній діяльності малих підприємств, проблем самоокупності, самофінансування, а також розроблення рекомендацій щодо фінансового управління малим підприємством у змінних, несприятливих ринкових умовах, з урахуванням потенційних можливостей малого бізнесу.

Література

1. Озеров І. Х. *Основи фінансової науки.* – 3-е изд., доп. – М.: 1910. – 352 с.
2. Конопатов М. В., Сметанин С. І. *Из тупика. Экономический опыт мира и путь России.* – М.: Академический проспект, 2000. – 245 с.

3. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

4. Закон України. “Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні” № 4618Л/І від 22.03.12 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>

5. Звітні матеріали Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.dkrp.gov.ua>.

6. Основні показники діяльності малих підприємств. Статистичні дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Головне управління статистики у Чернівецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ukrstat.gov.ua>

8. Податковий кодекс України (затверджений Верховною Радою України № 2755-VI від 02 грудня 2010 року) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17.

9. Щодо ефективності підтримки та перспектив розвитку малого підприємництва у регіонах. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.niss.gov.ua/articles/903/

10. Гречко А. В. Податковий аспект регулювання діяльності малих підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: esopomy.kpi.ua/uk/taxonomy/term/155

11. Закон України “Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні” від 21.12.2000 р. зі змінами станом на 01.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>